

УДК 347.626.2

DOI <https://doi.org/10.32847/ln.2020.10.15>

Письменна О.П.

к.ю.н., доцент,

*доцент кафедри теорії та історії держави і права та адміністративного права
Донецький національний університет імені Василя Стуса*

Гордейчук А.В.

студентка юридичного факультету

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ШЛЮБНОГО ДОГОВОРУ

Постановка проблеми. Оскільки Сімейний кодекс України (далі – СК України) ґрунтується на основних положеннях Конституції України у сфері сімейних відносин, то до його основних цілей належать зміцнення сім'ї та забезпечення правового захисту її членів у сформованих соціально-економічних умовах, охорона інтересів неповнолітніх дітей і непрацездатних членів сім'ї.

У СК України були включені відносно нові інститути. З появою такого інституту, як шлюбний договір, у подружжя з'явилося право самим встановлювати правовий режим свого майна як під час шлюбу, так і в разі його розірвання, що належить до числа найбільш істотних новел СК України.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Наукові позиції щодо правової природи, змісту, порядку укладення та розірвання шлюбного договору вивчалися Ч. Азімовим, М. Антокольською, Т. Ариванюком, Є. Ворожейкіним, В. Гопанчуком, О. Дзерою, А. Довгертом, О. Єрошенком, Н. Єршовою, І. Жилінковою, О. Калітенко, В. Коссак, Н. Кузнецовою, В. Луць, Р. Мананковою, Г. Матвєєвим, З. Ромовською, В. Рясенцевою, В. Семчик, О. Ульяненко, Є. Харитоновим, Ю. Червоним, Я. Шевченко, О. Явором та ін.

Формулювання завдання дослідження. Основним завданням дослідження є з'ясування особливостей та умов укладання шлюбного договору в Україні.

Виклад основного матеріалу. У радянський період в Україні, як і в СРСР загалом, потреба у шлюбному договорі як інструменті регулювання майнових відносин між подружжям практично була відсутня. Майновій складовій частині у подружніх стосунках відводилася незначна роль, а шлюбно-сімейне законодавство повинно було насамперед активно сприяти остаточному очищенню сімейних відносин від матеріальних розрахунків і створення комуністичної сім'ї, в якій знайдуть своє повне задоволення найбільш глибокі особисті почуття людей [6, с. 34].

Загальний порівняльний підхід до регулювання майнового стану радянських громадян передбачав, зокрема, спрощене імперативне регулювання подружніх майнових відносин, за якого майно, нажите подружжям у шлюбі, могло бути тільки їхньою спільною власністю, а в разі розірвання шлюбу за загальним правилом ділилося між колишнім подружжям порівну. Будь-які відхилення від такого порівняльного розподілу подружнього майна (наприклад, в інтересах дітей), по-перше, розглядалися як виняткові, а по-друге, допускалися не на розсуд самого подружжя, а виключно за рішенням радянського суду.

Корінні зміни, що відбулися на початку 90-х рр. минулого століття в політичному і соціально-економічному устрої суспільства, означали відмову від жорсткого централізованого розподілу і зрівняння

в економічних відносинах, створили передумови для заміни колишнього, суто імперативного регулювання майнових відносин між подружжям більш гнучким диспозитивним регулюванням, у якому брало б участь саме подружжя. Інструментом такого диспозитивного, багатоваріантного регулювання подружніх майнових відносин і став шлюбний договір [6, с. 35].

Згідно із законодавством України майно, нажите подружжям у шлюбі, є їхньою спільною власністю й у разі розлучення ділиться навпіл. Якщо подружжя хоче змінити законний режим майна, то вони укладають шлюбний договір щодо всього майна або його частини. Подружжя має право визначити у шлюбному договорі свої права й обов'язки по взаємному утриманню, спосіб участі у доходах одне одного, порядок несення кожним із них сімейних витрат, визначити майно, яке буде передано кожному з подружжя у разі розірвання шлюбу, а також включити інші положення, що стосуються майнових відносин подружжя [1, с. 117].

Отже, предметом шлюбного договору можуть бути тільки майнові права й обов'язки подружжя. Це означає, що включення в договір таких умов, як регулювання особистих майнових відносин між подружжям, прав і обов'язків подружжя щодо дітей суперечить чинному законодавству. Такий шлюбний договір може бути визнаний недійсним у суді, оскільки угода, яка відповідає вимогам закону або інших правових актів, незначна, якщо закон не встановлює, що такий правочин оспорюваний або не передбачає інших наслідків порушення.

Можна виокремити такі специфічні особливості шлюбного договору:

- шлюбний договір може бути укладений тільки між подружжям та особами, котрі вступають у шлюб;
- шлюбний договір вступає в силу тільки з моменту укладення шлюбу;
- предметом шлюбного договору може бути майно, яке ще не придбане;

– він може містити в собі обов'язки, виконання яких ставиться у залежність від настання певних умов [4, с. 59].

Об'єктивно наявна у шлюбних відносинах економічна, психологічна, побутова і фізична спільність подружжя, а також неминуче фактичне усупільнення майна подружжя істотно відрізняють подружні майнові відносини від традиційних відносин між майново-відокремленими й автономно-діючими учасниками цивільного обороту, регульованих цивільним законодавством.

З цього погляду шлюбний договір покликаний регулювати майнові відносини подружжя, адже має істотну специфіку, пов'язану з особливостями сімейного права як особливої сфери правового регулювання, що виходить за межі звичайного цивільно-правового регулювання й охоплює саме сімейні стосунки, невід'ємною частиною яких є майнові відносини між подружжям.

З іншого боку, шлюбний договір призначений для регулювання саме майнових (і тільки майнових) відносин між подружжям. І з цього погляду він, без сумніву, є інститутом та інструментом цивільного права (законодавства), в якому найбільш повно і всебічно розроблені механізми, способи і форми договірного регулювання майнових відносин – як речових, так і зобов'язальних [4, с. 60].

У цьому сенсі немає ніякої необхідності заново винаходити механізми в сімейному праві, а можна і потрібно використовувати відповідні цивільно-правові механізми. Важливо тільки, щоб їх використання не суперечило суті та змісту сімейних відносин, не перетворювала особливі подружні взаємини у звичайні товарно-грошові відносини між автономними та відокремленими учасниками цивільного обороту.

З урахуванням сказаного шлюбний договір у найбільш загальному вигляді можна визначити як цивільно-правовий інструмент сімейно-правового регулювання майнових відносин між подружжям і колишнім подружжям.

Шлюбний договір як цивільно-правовий інструмент є особливим різновидом цивільно-правових угод безоплатного типу, призначений для встановлення режиму спільної, часткової або роздільної власності щодо майна, яке належить подружжю, визначення порядку поділу ними майна в період шлюбу або в разі його розірвання, а також регулювання на безоплатній основі інших майнових відносин між подружжям [2, с. 9].

Оплатні майнові відносини між подружжям, які передбачають отримання одним із них плати та / або іншого зустрічного надання безпосередньо за виконання певних обов'язків, на нашу думку, підлягають регулюванню не у шлюбному договорі, а в передбачених цивільним законодавством відплатних договорах – купівлі-продажу, міни, надання послуг, оренди, найму житлового приміщення, ренти, зберігання, доручення та ін.

У західних країнах, зокрема США, шлюбний договір є звичним правовим інструментом, за допомогою якого подружжя може самостійно визначати свої права й обов'язки у шлюбі та (або) у разі його розірвання. Проте в нашій країні договірне регулювання подружніх відносин не користується популярністю. Це пов'язано з менталітетом українців, багато з яких вважають, що любов і договір – несумісні категорії. Крім того, деякі проблеми правового регулювання шлюбного договору призводять до сумнівів людей стосовно необхідності його укладення [5, с. 73].

Шлюбний договір – це угода подружжя або осіб, які вступають у шлюб, що регулює їх майнові права й обов'язки у шлюбі і (або) у разі його розірвання [3, с. 291].

Чинне законодавство України має багато недоліків і суперечностей. Наприклад, немає відповіді на питання про те, з якого моменту чоловіка і жінку можна віднести до осіб, котрі вступають у шлюб. На думку одних вчених, такими, що вступають у шлюб, можна вважати лише осіб, які подали заяви про реєстрацію шлюбу. Інші дослідники відносять до молодят не тільки осіб, котрі подали заяви

про реєстрацію укладення шлюбу, але і тих, чий намір зареєструвати шлюб ще не приведений у відповідну форму [7, с. 98].

Укладення шлюбного договору особами, які бажають вступити у шлюб, але не подали заяву про його реєстрацію, не тягне жодних правових наслідків, оскільки в цій ситуації шлюбний договір вступає в силу лише з моменту державної реєстрації шлюбу. Слід зазначити, що співмешканці (фактичні члени подружжя) не можуть укласти шлюбні договори. Цивільне законодавство не забороняє їм укласти правочини, спрямовані на регулювання майнових відносин [7, с. 99].

Однак подібні договори не є шлюбним договором у буквальному сенсі. Деякі автори вважають за доцільне у зв'язку зі значною поширеністю цивільних шлюбів прямо дозволити фактичному подружжю укласти шлюбні угоди, в т. ч. і з умовою поширення на їхнє майно режиму спільної сумісної власності подружжя.

Всупереч поширеній серед громадян і навіть юристів думки про необхідність державної реєстрації шлюбного договору, який породжує, змінює або припиняє правочини із приводу нерухомого майна, він не потребує подібної процедури. Шлюбний договір є підставою для державної реєстрації наявності, виникнення, припинення, переходу, обмеження (обтяження) прав на нерухоме майно.

Шлюбний договір – двостороння угода між особами задля передбачення їх майнового становища у шлюбі та на випадок розлучення [3, с.292]. Донедавна підписання шлюбного договору можна було спостерігати більше по телевізору, в іноземних серіалах. Практика ж укладання такого договору в Україні існує всього останні кілька років. Сучасні люди стали більш прагматичними та завбачливими, обережними. Вступаючи у шлюб, кожен прагне оцінити можливі наслідки у всіх можливих ракурсах, тому виникає бажання захистити своє становище та не бути обманутим. Проте поки що укладання таких договорів

не таке значне. Це пояснюється закоханістю, ейфорією та небажанням дивитися так далекоглядно.

Слід зазначити, що укладення шлюбного договору можливе не лише перед укладанням шлюбу чи під час його реєстрації. Однак, якщо шлюбний договір укладається до реєстрації шлюбу, він діє тільки з моменту реєстрації. Навіть проживши кілька років у шлюбі, подружжя має право укласти відповідну угоду. Шлюбний договір також може бути розірваний або змінений у процесі подружнього життя.

Шлюбний договір має ряд позитивних моментів, зокрема:

1. Передчасний розподіл майна між подружжям на випадок розлучення. Тобто особи домовляються одразу між собою, кому та що саме дістанеться у разі закінчення їх відносин.

2. Унеможлиблює шахрайські дії щодо когось із подружжя. Це є своєрідною гарантією не порушення матеріально-майнового стану особи.

3. Чітка постановка вимог як майнового, так і соціально-побутового характеру спільного життя подружжя. Проте в цьому разі більше переваг надається фінансовому, матеріальному поділу. До соціально-побутових питань часто відносять забезпечення одним із подружжя іншого у разі неможливості самостійно працювати (інвалідність, догляд за дитиною).

Існує низка правил щодо того, що не можна передбачати у такому договорі. Це стосується всіх немайнових обов'язків подружжя, наприклад, миття посуду, прибирання, статевої близькості та ін. Крім того, у шлюбному договорі не передбачаються питання про права дитини.

Шлюбний договір аж ніяк не буде перешкодою у житті подружжя, яке дійсно обрало один одного за покликом серця, а не гаманця. Такий договір просто не матиме потреби у виконанні.

Негативними моментами в укладенні такого договору слід вважати його психологічну сторону, а саме:

1. Завчасне програмування свого життя на можливий розлад і припинення відносин.

2. Образа та пригнічення для тих осіб, хто має менші статки.

3. Маніпулятивний характер.

Підписання шлюбного договору нині є важливим кроком, проте на цей крок потрібно зважуватися не кожному. Укладення шлюбного контракту підходить для:

– осіб, які мають істотно різне матеріально-майнове становище. (відносини «бідний – багатий»);

– публічних осіб;

– представників масмедіа та шоубізнесу.

Шлюбний договір не укладається на конкретний період. Він починає свою дію з моменту офіційної реєстрації шлюбу та припиняє у разі його розірвання. Судом може бути встановлено недійсність такого договору повністю або частково. Крім того, особи можуть достроково його розірвати за взаємною згодою та в порядку, встановленому законодавством України.

Щодо практики укладання шлюбного договору в Україні варто відзначити, що громадяни ще не проявляють явної активності в укладанні цього договору. Це можна пояснити кількома причинами, серед яких:

1. Низька правова культура. На жаль, лише останніми роками питання укладання шлюбного договору стало привертати увагу українців, відповідно, науковці почали більш активно цю тему аналізувати і тлумачити.

2. Менталітет. Більшість українців досі не навчилися завбачливо ставитися до можливості порушення їхніх прав. Тобто в Україні «не прийнято» ділити майно ще до моменту укладення шлюбу з етичних міркувань.

3. Відсутність у молодого майбутнього подружжя власного майна. Соціально-економічна ситуація України викликає занепокоєння, адже молодь лише у малій кількості має власне майно, часто придбане за рахунок батьків або отримане у спадок. Здебільшого батьки оформлюють майно на власне ім'я,

щоб забезпечити в майбутньому втрати його частки у разі розірвання шлюбу.

4. Відсутність практики в Україні. Люди звикли до того, що у серіалах чи фільмах американського виробництва питання шлюбного договору (контракту) є сталим. Тобто це сприймається як норма і необхідність. Але через застарілість поглядів люди не можуть перейти на новий рівень і спробувати це застосовувати у своїй державі.

5. Недовіра. Українці з пересторогою ставляться до необхідності укладення додаткових правочинів чи проводити якісь інші дії, що мають на меті додатково забезпечити власні права. Також довіра до судової системи в Україні знаходиться на вкрай низькому рівні.

Слід відзначити, що при укладенні шлюбного договору неможливо одну сторону поставити у максимально не вигідне становище, тобто максимально забезпечити захист тільки одного з подружжя. Договір, який початково ставить одного з подружжя у краще становище, легко оспорити в судовому порядку. Нотаріус також несе відповідальність за посвідчення правочинів, що ставлять одну сторону у не вигідне становище. Договір має відображати реальну рівність правового становища обох сторін його укладення. Проте варто відзначити, що громадяни не мають достатньої кількості юридичних знань. Часто на практиці одна зі сторін намагається поставити у явно не вигідне становище іншу сторону шляхом введення в оману і ту сторону, і нотаріуса.

Що стосується практики укладення шлюбного договору, то варто відзначити таке. Щорічно в Україні укладають шлюб понад

200 000 осіб, а рівень підписання шлюбного договору коливається в межах 5000–6000 шт. Перед укладанням такого договору майбутнє подружжя йде на консультацію до нотаріуса. Після детальної підготовки проекту договору йде процес його підписання. Щодо вартості всієї процедури оформлення шлюбного договору, то нотаріус бере кошти за консультацію, складання проекту договору та за його реєстрацію. Відповідно, весь обсяг дій оцінюється щонайменше від 1 500 до 10 000 грн. Як бачимо, це не надто велика сума для забезпечення себе від майбутніх проблем із поділом майна.

Висновки. Було б помилкою вважати, що укладення шлюбного договору дозволить подружжю уникнути судових суперечок. Навпаки, багато питань укладення, зміни, розірвання шлюбного договору викликають у правозастосовувачів труднощі через недосконалу правову регламентацію, відсутність достатнього обсягу судової практики розгляду таких спорів. На наш погляд, значення шлюбного договору в українському праві полягає насамперед у розширенні можливостей подружжя на свій розсуд врегулювати майнові відносини у шлюбі і (або) в разі його розірвання.

Хибною є думка, що українцям не потрібне укладання такого договору. Хоча більшість молодих пар, які бажають укласти шлюб, перебувають в ейфорії та не бажають думати про погане наперед, все ж варто відійти від застарілих, нічим не обґрунтованих моральних устоїв. Щоб забезпечити захист власних прав, слід завчасно думати про можливе настання неприємних наслідків.

Анотація

Шлюб – визнана на рівні закону форма відносин між чоловіком і жінкою з метою створення сім'ї, яка пройшла довгий шлях еволюції. Кожна історична епоха формувала свої моделі шлюбної поведінки, вкладаючи в поняття «шлюб» різні смислові дискурси. В основі шлюбної поведінки людей лежать уявлення про сутність любові, а також норми сексуальної поведінки.

Будь-яка соціокультурна система створює свої норми сексуальної поведінки, модель взаємовідносин між чоловіком і жінкою, свою сексуальну і шлюбну етику. Протягом людської історії змінювалися форми укладення шлюбу, алгоритм шлюбного відбору, умови здійснення

шлюбу і т. д., але, що головне, змінювалася і смислова сутність шлюбу. Одним з історично перших смислових дискурсів шлюбу був договір.

У статті висвітлено ряд теоретичних аспектів щодо теоретичних основ укладання шлюбного договору, розглянуті правовідносини, які виникають при укладанні цього договору. Оскільки Сімейний кодекс України базується на положеннях Основного Закону, його метою є захист сімейних і шлюбних прав і забезпечення обов'язків. Тому законодавчу основу укладання шлюбного договору маємо у формі норм Сімейного кодексу України.

У дослідженні представлено власне бачення причин небажання українців укладати шлюбні договори. Серед них слід відзначити: низьку правову культуру, менталітет, відсутність у молодого майбутнього подружжя власного майна, відсутність практики в Україні, недовіру.

Таким чином, для вже сформованого сімейного життя шлюбний договір виглядає поки якось недоречним «акомпанементом», люди, як і раніше, не прагнуть раціоналізувати сімейну сторону свого життя і попереджати можливі складнощі та ризики. До шлюбного договору звертаються переважно як до страховки на старті подружніх відносин і у разі попереднього невдалого досвіду.

Вважаємо, що за всієї своєї, на перший погляд, малозначності введення системи «шлюбного договору» – знакове явище, яке з плином часу дедалі більше впливатиме не тільки на шлюбно-сімейну поведінку, але і на свідомість українців. Таким чином, інститут шлюбного договору має суттєві можливості та перспективи подальшого розвитку.

Ключові слова: інститут шлюбного договору, майнові відносини, шлюбний контракт, подружжя, розірвання шлюбу, майновий стан, договірне регулювання.

Pysmenna O.P., Hordeichuk A.V. Theoretical aspects of the legal nature of the marriage contract

Summary

Marriage is recognized by the law level, a form of relationship between a man and a woman in order to start a family that has come a long way in evolution. Each historical era formed its patterns of marital behavior, investing in the concept of “marriage” different semantic discourses. The basis of people’s marital behavior is the idea of the essence of love, as well as the norms of sexual behavior.

Any socio-cultural system creates its own norms of sexual behavior, a model of relationship between a man and a woman, its sexual and marital ethics. Throughout human history, the forms of marriage, the algorithm of marriage selection, the conditions of marriage, etc., have changed but most importantly, the meaning of marriage changed. One of the historically first semantic discourses of marriage was contract.

The article covered a number of theoretical aspects regarding the theoretical foundations of the marriage contract, considered the legal relationships that arise when concluding this agreement. The Family Code of Ukraine is based on the provisions of the Basic Law its purpose is to protect family and matrimonial rights and to secure obligations. We understand, therefore, that the basic legislative framework regarding the marriage contract is in the form of the norms of the Family Code of Ukraine.

The study presents its own visions of the reasons for the Ukrainians’ unwillingness to enter into marriage contracts. Among them are the following: low legal culture, mentality, lack of a young spouse of his own property, lack of practice in Ukraine, distrust.

Thus, for an already formed family life, the marriage contract looks like some inappropriate “accompaniment”, people still do not seek to rationalize the family side of their lives and to prevent possible difficulties and risks. The marriage contract is treated mainly as insurance at the start of a marital relationship and in case of previous unsuccessful experience.

We believe that, despite all, at first glance, the insignificance of the introduction of the system of “marriage contract” – a significant phenomenon that over time will have an increasing impact not only on marital and family behavior, but also on the consciousness of Ukrainians. Thus, the institution of the marriage contract has significant opportunities and prospects for further development.

Key words: institution of marriage contract, property relations, marriage agreement, spouses, divorce, property status, contractual regulation.

Список використаних джерел:

1. Сімейне право України : підручник / Л.М. Баранова, В.І. Борисова, І.В. Жилінкова та ін. Київ : Юрінком Інтер, 2012. 320 с.
2. Галиця О. Шлюбний договір. *Юридична газета*. 2009. № 37 (211). С. 9.
3. Горбатко Ю.О., Кобзева Т.А. Шлюбний договір як спосіб уникнення розлучень. *Діяльність органів публічної влади щодо забезпечення стабільності та безпеки суспільства* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 21–22 травня 2015 р. Суми : СумДУ, 2015. С. 291–293.
4. Гриняк А. Окремі аспекти укладення шлюбного договору за цивільним та сімейним законодавством України. *Історико-правовий часопис*. 2014. № 2 (4). С. 59–64.
5. Дудорова К.Б. Шлюбний договір: питання вдосконалення законодавства. *Вісник Запорізького національного університету*. 2012. № 4. С. 73–77.
6. Липець Л.В. Історія розвитку інституту шлюбного контракту в Україні й у світі. *Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні* : тези IV Всеукр. наук.-практ. конф. Острог, 2005. С. 34–35.
7. Олійник О.С. Колізійні питання шлюбного договору. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2008. Вип. XIX. С. 98–105.